

SEXTIL PUȘCARIU. LUMILE CULTURALE ALE MEMORIALISTICII*

1. O biografie de reevaluat

Pentru a studia și a desluși o memorialistică atât de bogată ca a lui Sextil Pușcariu (1877–1948) pot fi adoptate câteva direcții exploratorii, îndreptățite și previzibile în linearitatea sau simplitatea investigației morale, sociale, politice sau culturale. Proiecția autobiografică, prezentă în orice literatură confesivă, evidențiază energia formatoare și construcția de sine a unui filolog român în primele decenii ale secolului XX. Fundalul individual îl reprezintă epicul subiectiv sau povestea vieții, în particularitățile ei de destin, susținut de o anumită voință, împiedicat de anumite obstacole și aureolat de succesul profesional în cariera notorie a unui intelectual implicat în viața unei națiuni. Universul amintirilor nu se poate constitui fără raportarea la societate, fără o situare în istorie și actualitate. De aici decurg virtuțile căutate în memorialistica oricărui scriitor: mărturia de epocă, narațiunea evenimentelor, mari sau mici (deci valoarea documentară) și portretele protagoniștilor în acțiune (adică valoarea literară a mărturiei). Nu în ultimul rând, o productivă cale de abordare a memorialisticii lui Sextil Pușcariu ar fi detalierea ideilor care animă personalitatea și a ideilor care animă epoca, alcătuind un tablou ideologic revelator. Pentru toate aceste modalități de a glosa o literatură confesivă extrem de generoasă în oferte de interpretare ar fi nevoie de configurarea unei subiectivități specifice, adică a unei perspective sau a unui punct de vedere. Cu alte cuvinte, ar trebui să răspundem la întrebarea: care este timpul și locul de privire în care se situează Sextil Pușcariu în memoriile sale? Răspunsul cere o adecvare în funcție de secvența memorialistică dintr-o vastă epopee confesivă, cum este aceea a lui Sextil Pușcariu.

1.1. Valoarea istorică a unei personalități

Filologul a fost conștient destul de devreme de valoarea mărturiei pe care o poate depune și autentifica. După Marea Unire, în care a fost intens implicat mai ales la Cernăuți, în Bucovina, dar și după participarea decisivă la întemeierea Universității din Cluj, Sextil Pușcariu avea ce povesti. Traiectul biografic marchează destinul unui intelectual pregătit să se angajeze în transformarea unei națiuni. Filologul avea sentimentul înaltei datorii și al unei nobile responsabilități.

Recapitularea, oricât de sumară, a unor date biografice e absolut necesară. Memorialistica le învâluie într-o retrospectivă aproximativă pe alocuri. Născut la

* O variantă a comunicării a apărut în „Cultura”, VIII, 2013, nr. 39 (443), 40 (444), 42 (446).

Brașov în 1877, fiu de preot (Iosif Pușcariu) și cu un unchi de profesie istoric (Ioan Pușcariu), format la școala germană, care îi dă disciplina gândirii și conștiințiozitatea faptelor, educat într-o atmosferă culturală românească, de unde împrumută fervoarea ideii naționale și entuziasmul idealului de unitate, Sextil Pușcariu își va desăvârși uimitor de rapid formația de filolog prin studii succesive la Leipzig (1895–1899), unde îl are ca profesor pe Gustav Weigand și unde obține doctoratul, la Paris (1899–1901), unde îl are ca profesor, printre alții, pe Gaston Paris, și la Viena (1901–1906), ca discipol al lui Wilhelm Meyer-Lübke, unde își începe cariera universitară. E un parcurs excepțional, o ucenicie pe lângă somitățile filologice ale vremii, o consacrare timpurie în domeniu, recunoscută prin calitatea de membru corespondent al Academiei Române dobândită în 1905 (la 28 de ani!), devenind membru activ în 1914 (la 37 de ani!). Ca dovadă a celei mai înalte încrederi profesionale, Academia Română îl solicită încă din 1905 pentru continuarea *Dicționarului limbii române*, preluat de la B. P. Hasdeu și Al. Philippide, operă încheiată abia azi, prin contribuția generațiilor următoare de filologi. Prestigiul de profesor universitar se consolidează la Universitatea din Cernăuți (1906–1918), unde participă la înfăptuirea actului Unirii, ca organizator direct, mesager activ către Basarabia și Transilvania, militant convingător în „Glasul Bucovinei” (1918–1919). Misiunea și împrejurările istorice îl cheamă în 1919 la Cluj, ca primul rector al Universității Daciei Superioare, care ia naștere aici. În orașul de pe Someș se va stabili, realizându-și unul dintre cele mai importante proiecte ale tinereții: Muzeul Limbii Române, întemeiat în 1919. Ca revistă care să reflecte cercetarea filologică înființează buletinul „Dacoromania” (1920–1948). Tot aici inițiază *Atlasul lingvistic român*, operă la care vor trudi mai multe generații. Evoluția profesională nu absoarbe întreaga biografie a lui Sextil Pușcariu. Tocmai în aceasta constă excepționalitatea destinului său. Filologul este implicat profund în construcția unei națiuni, deopotrivă în proiectul ei politic de unitate națională și în proiectul ei cultural și educațional. De aceea este îndreptățit să vorbim de valoarea istorică a personalității lui Sextil Pușcariu. Memoriile sale stau mărturie despre complexitatea unei biografii.

1.2. Un academician român în serviciul armatei austro-ungare

Lipsește, din relatarea anterioară, un episod important al vieții lui Sextil Pușcariu din primele două decenii ale secolului XX. El completează biografia profesională și intelectuală cu o dimensiune dramatică. La izbucnirea Primului Război Mondial, Sextil Pușcariu se afla în România. Cum era cetățean austro-ungar, s-a prezentat conștiincios pentru înrolare. Însuși regele Ferdinand intervine pe lângă Curtea de la Viena pentru ca Sextil Pușcariu, devenit membru activ al Academiei Române, să nu fie mobilizat sau să fie menajat, dar mesajul nu își atinge scopul. Academicianul român își face datoria față de statul austro-ungar. Ce argument despre valoarea istorică a unei personalități poate fi mai puternic decât intervenția unui rege pentru protecția ei pe lângă autoritatea altui stat, într-o situație de război? (E adevărat că în 1914 România era neutră, dar asta nu schimbă cu nimic puterea argumentului.)

Este mobilizat pe frontul italian și participă pe toată durata războiului (1914–1918) la serviciul de aprovizionare cu muniție din spatele frontului, ceea ce-i dă perioade de răgaz în care poate scrie. Aproape incredibil, lucrează la un volum de studii istroromâne și face observații filologice despre *Cartea de învățătură* a lui Coresi, din 1581. În acești ani, ia naștere ideea de a-și scrie memoriile. Acesta e primul lor timp și primul lor loc de privire. Iată un răspuns parțial (numai parțial!) la întrebarea de la începutul acestei reevaluări a memorialisticii lui Sextil Pușcariu. Cu acest impuls, cu această teamă că într-o clipă se poate pierde tot trecutul său, va redacta după război prima parte a memoriilor sale, cea despre copilărie și adolescență, în volumul *Brașovul de altădată*, apărut postum, abia în 1977. Pe timpul războiului își scrie conștiincios jurnalul de front, iar ulterior va insera fragmente din corespondența cu soția, într-o compoziție studiată ce îmbină jurnalul cu epistolarul.

1.3. Editarea trunchiată a memoriilor; necesitatea unei reeditări

Adevăratul început al retrospectivei memorialistice l-ar reprezenta însă o investigație arhivistică a originilor din volumul *Spița unui neam din Ardeal* (apărut în 1998!), debutul unei trilogii ce s-a completat cu povestea anilor 1896–1906, la răscrucea a două secole, din volumul *Călare pe două veacuri* – și acesta editat tot postum, în 1968 (mai devreme cu trei decenii decât primul volum). Un neam de cărturari avea, pe bună dreptate, orgoliul unei tradiții, prin cel mai de văză reprezentant al său.

După cum se poate constata, editările memorialisticii lui Sextil Pușcariu, desfășurate în trei decenii ale posterității târzii a scriitorului, sunt derutante și destul de greu îți poți face din ele o imagine de ansamblu a fluxului biografic și a construcției premeditate a confesiunii. *Spița unui neam din Ardeal*, *Brașovul de altădată* și *Călare pe două veacuri*, în această ordine cronologică a timpului povestit, alcătuiesc prima trilogie a memorialisticii lui Sextil Pușcariu, în intenția explicită a autorului.

Partea cea mai interesantă a memoriilor pușcariene (nu este numai părerea mea) este însă aceea corespunzătoare retrospectivei anilor 1914–1930, cuprinsă în volumul de *Memorii*, apărut în 1978 la Editura Minerva, în îngrijirea Magdalenei Vulpe și cu prefața istoricului Ion Bulei (aproape 900 de pagini, împreună cu notele). Și pentru această perioadă (Războiul, Unirea, construcția României reîntregite) Sextil Pușcariu gândea o trilogie, din care însă nu a apucat să finalizeze decât primele două părți: „Războiul din 1914–1918” și „În România Mare”.

Volumul editat în 1978 este desfigurat de croșete aproape la fiecare pagină, cenzura intervenind peste tot unde era vorba de Basarabia și de ruși, iar istoria Primului Război Mondial și istoria Marii Uniri nu se pot scrie fără referințe la Basarabia și la reacția rusă. Se pare că volumul a fost retras din librării la scurtă vreme după apariție. Unele biblioteci mari nici nu-l au. Eu l-am cumpărat în ultimul meu an de studenție, l-am citit atunci cu o dublă curiozitate: pentru o persona-

litate ce și-a pus fertil și definitiv amprenta asupra Clujului universitar și academic, dar și pentru aureola de lectură clandestină a unei cărți interzise.

Sextil Pușcariu ar fi, nu am nicio îndoială, un subiect extrem de interesant pentru o reexaminare (atât a biografiei, cât și a operei) din perspectiva noii istorii literare. Voi arăta de ce. Ce s-a scris până acum e fragmentar sau lacunar. Eseul monografic al lui Mircea Vaida, din 1972, privește numai criticul și istoricul literar, iar, pe deasupra, de atunci au apărut multe texte inedite și informații noi. Nu avem nicio monografie pe deplin cuprinzătoare a personalității și, mai ales, nu avem o monografie care să valorifice și să interpreteze adecvat, într-un spirit nou, întregul corpus memorialistic. Dar mai sunt și alte motive.

2. Memoriile ca operă de compoziție

Proiectul memorialistic al lui Sextil Pușcariu primește o configurație clară în ultimii trei-patru ani de viață (1945–1948) ai filologului și istoricului literar, după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, când autorul definitivează unele părți ale vastei pânze evocatoare, folosind însemnări, documente și scrisori din anii parcurși și din împrejurările concrete ale vieții. Cu o mare miză recuperatoare, în ideea unei vaste panoramări a timpurilor, mediilor și epocilor trăite, imagina o organizare epică în trei trilogii, dintre care numai prima este încheiată. *Spița unui neam din Ardeal*, *Brașovul de altădată* și *Călare pe două veacuri* sunt titlurile celor trei episoade ale primei trilogii memorialistice, rezumând, conform mărturisirii autorului, „un neam, un oraș, o epocă”, în documente de arhivă și mărturisiri autentice. Perioada istorică vizată se întinde până în intervalul 1896–1906, materia temporală a ultimului volum. Din cea de-a doua trilogie definitivează al doilea volum, axat pe anii Primului Război (1914–1918), la care participă în postura de combatant pe frontul italian. Primul volum ar fi trebuit să se ocupe de anii profesoratului de la Cernăuți (1906–1914), lăsând (pentru că nu a fost redactat) un hiatus în cursivitatea reconstituirii biografice. Partea a treia, „În România Mare”, cuprinde evenimente consemnate în intervalul 1918–1930 și este cea mai interesantă dintre toate. Ultima trilogie ar fi acoperit anii pregătitori ai celui de-Al Doilea Război, războiul și urmările, dar nu a mai apucat să o redacteze. Filologul se stingea la 5 mai 1948, în pragul unei epoci ce i-ar fi fost ostilă omului, după cum i-a fost și operei, editată sau reeditată ezitant și selectiv abia începând din 1968.

Memoriile anilor 1914–1918 și 1918–1930, editate într-un volum masiv în 1978, cu multe intervenții ale cenzurii, la Editura Minerva, în îngrijirea Magdalenei Vulpe, rămân capodopera literaturii confesive a lui Sextil Pușcariu. Prin comparație cu alte mărturii de epocă (jurnale sau memorii), istoricul Ion Bulei, în prefața la ediția din 1978, le considera net superioare însemnărilor lui Titu Maiorescu, notelor politice ale lui Alexandru Marghiloman, amintirilor lui Constantin Argetoianu sau jurnalului de campanie al lui Alexandru Averescu. Omul cultural își transmite cu o vădită fervoare trăirea istoriei și are norocul de a fi implicat în evenimentele

fericite ale Marii Uniri la Cernăuți, în Bucovina, și în întemeierea unor instituții esențiale la Cluj, în Transilvania, imediat după Unire.

2.1. Jurnal memorialistic și epistolar

O atractivă ingeniozitate de structură în organizarea confesiunii face din memoriile pușcariene o operă de compoziție. Autorul procedează în așa fel încât să se întâlnească și să alterneze notația zilnică, tipică pentru jurnal, reflecția retrospectivă a memoriei și scrisorile recuperate ce fuseseră adresate soției. Jurnalul memorialistic este în permanență completat de memoriile epistolare, printr-o plăcută îmbinare a discursurilor confesive, joncțiune dintre jurnal, memorii și corespondență de familie. Ce e curios e că jurnalul și-l numește „ziar”, după italianescul „diario”, și nu după franțuzescul „journal”, care s-a încetățenit în limba română (folosit și acesta uneori, ce-i drept).

Hotărârea de a face însemnări sistematice o ia în 4 ianuarie 1917, la aniversarea vârstei de patruzeci de ani, când se afla pe front (de fapt, în spatele frontului, la aprovizionarea cu muniție) și constata că are timp destul, pe lângă studiul filologic: „Începe vremea – nota Sextil Pușcariu – când nu mai trăiești numai pentru tine, ci mai ales pentru alții” (*Memorii*, p. 176). Anii din urmă, din 1914, de când era pe front, îi va reconstitui ulterior, mai ales din scrisorile adresate zilnic soției. Consemnează faptul că ar fi vrut să înceapă un jurnal la douăzeci de ani („să stau de vorbă cu mine însumi într-un ziar”), dar timpul i-a fost ocupat de alte planuri, de lucrările științifice pe care le pregătea. E interesant și modul în care gândește utilitatea jurnalului, nu în sensul etalării exagerate a sinelui, ci ca mărturie despre o epocă și personalitățile ei importante:

„De altminteri, nu e mare pagubă că ziarul anilor mei de tinerețe a rămas nescris. Pe atunci eram prea preocupat de personalitatea mea, seva tinereții orbea adesea vederea justă, lumea mi se părea un cerc în al cărui centru mă vedeam pe mine și deci ziarul s-ar fi pierdut în autocontemplări fără nicio importanță. Orice ziar cuprinde în definitiv un micro-cosmos și în orice jurnal cuvântul «eu» dă tonul principal. Când acest «eu» e o personalitate marcantă, cu idei originale, cu interese multiple și o fire pasionată răpită de vârtejul vieții, atunci însemnările periodice pot avea un interes, chiar dacă ziarul nu e al unui talent mare. Când însă cel ce-l scrie e o fire cumpănită care a învățat devreme să renunțe la planurile nebunaticale ale tinereții și care a știut să-și dirijeze pornirile după cum i-a dictat mintea sănătoasă, atunci mica lume pe care o descrie, stând el în centrul ei, nu va avea o importanță mai mare, niciun farmec deosebit” (p. 177).

Jurnalul devine și o compensație pentru cel care a „renunțat definitiv la orice veleități de scriitor”, afirmate în tinerețe și abandonate la maturitate. Modelul adoptat e acela din romanul *Casa Buddenbrook* al lui Thomas Mann, unde familia de negustori consemnează din generație în generație într-o „carte familială” evenimentele și schimbările. Dacă strămoșii noștri aveau ceaslovul, după cum notează Sextil Pușcariu, el va avea acest „ziar” pentru familie, din care se va vedea că

„anii vieții mele n-au trecut sterpi, ci au fost totdeauna plini de activitate, că inima mea a bătut pururi pentru idei generoase și că o minte sănătoasă și o fire cumpătată au putut să mă rețină de la fapte urâte și de la pași greșiți” (p. 178).

Plinătatea și exemplaritatea acestei biografii este demonstrată cu prisosință în jurnalul anilor 1914–1930. Utilitatea jurnalului pentru generațiile următoare va consta, după cum își propune autorul, în portretizarea și relatarea întâlnirilor cu oameni „care au însemnat ceva în istoria noastră contemporană”:

„Am fost prieten cu scriitori, artiști, oameni de știință, am fost primit cu dragoste de bărbați însemnați, am apucat încă pe bătrânii generațiilor trecute, care au hotărât istoria noastră. Am de gând să însemnez, rând pe rând, din memorie, ce știu despre ei, ce am auzit din gura lor și ce am trăit cu ei” (p. 178).

O asemenea carte de „Amintiri” despre contemporani va fi mai ales partea a doua a memoriilor, aceea consacrată Marii Uniri și anilor de după Unire. Va consemna moartea marilor bărbați, personalități care au marcat epoca (Titu Maiorescu, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, A. D. Xenopol, Victor Babeș etc.) și le va rezerva câte un portret evocator. În septembrie 1926, când moare lingvistul Vasile Bogrea, prieten apropiat, constată cu tristețe: „Ziarul meu se prefăce într-un pomelnic”. Memoriile vor consemna faptele importante ale celor ce ies treptat de pe scena vieții, dând o perspectivă de profunzime asupra timpului.

2.2. Evenimentele istorice ale parcursului biografic

Retrospectiva de la cincizeci de ani, realizată la Cluj în jurnal, la 4 ianuarie 1927, se constituie într-un bilanț autobiografic cuprins sintetic în patru-cinci pagini antologice (p. 774–778), ce ar merita să fie citate în întregime, ca un autoportret. Originile îi favorizează destinul:

„Născut la Brașov – orașul de graniță între Țara Românească, cu care din vechime avea un schimb neconținut, și Ardealul oțelit prin traiul greu de conservare națională –, dintr-un tată care reprezenta o familie de țărani – selecționați și ridicați la treapta cea mai înaltă socială rurală, a preoților iubitori de carte, precum dovedesc manuscrisele strămoșilor și dorul moșilor de a-și da copiii la școală – și dintr-o mamă care, după ambii părinți, se trăgea din neamuri de negustori veniți, probabil, din Macedonia, în structura mea fiziologică s-a îngemănat energia mare, latentă, rustică, cu o sensibilitate dusă până la rafinărie și cu un puternic simț de cinste și omenie, cultivat în aceste familii de negustori, cu viața lor patriarhală, cu dărnicia lor proverbială, dar ceva cam degenerate în urma traiului moleșit oriental”.

Explorarea genealogică se va desfășura în volumul separat consacrat originilor, moșilor și strămoșilor, *Spîta unui neam din Ardeal*. Retrospectiva mai amintește de copilăria brașoveană, de educația care cultiva „cu sfințenie sentimentul național și idealismul”. Invocă apoi etapa, decisivă în formația sa filologică, de studii la universitățile străine, timp de zece ani, la Leipzig, Paris și Viena, avându-i succesiv ca maeștri pe Gustav Weigand, pe Gaston Paris, pe Meyer-Lübke, personalități notorii ale dome-

niului. În aceste capitale europene, unde a frecventat lumea artistică (teatrele, opera, concertele, muzeele), și-a format o concepție înaltă despre artă, ceea ce i-a inhibat propriile aspirații din tinerețe: „mi-au dat acel respect de artă căruia îi datoresc renunțarea definitivă la veleitățile de a fi însumi scriitor” – notează cu demnitate Sextil Pușcariu. Scrierea memoriilor e o compensație a scriitorului reprimat.

O altă dimensiune biografică este aceea a prietenilor, prezente la fiecare pagină în jurnal, cărora filologul se simte profund îndatorat. Fani Dobrogeanu i-a consolidat educația muzicală la Leipzig. Șt. O. Iosif, D. Anghel, V. Cioflec l-au stimulat la Paris. „Alte prietenii strânse și frumoase” i-au îmbogățit viața: prietenii cu Al. Lapedatu, V. Pârvan, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, Z. Bârsan, O. Goga – nume de referință în memoriile pușcariene. O anumită umbră a adus neînțelegerile cu Ovid Densusianu, cu care, oricât s-a străduit, nu s-a putut armoniza. „Plenitudinea tinereții” s-a desăvârșit prin „contactul respectuos cu Caragiale, Vlahuță, Coșbuc, cu Maiorescu, I. Bianu, D. Sturdza, Onciul, Bogdan, Iorga [care] – completează memorialistul – desăvârșeau dezvoltarea armonioasă a intelectului meu”. Cu o asemenea lume, la care se adaugă numeroase alte personalități din perioada clujeană, interesul trezit de memoriile lui Sextil Pușcariu poate fi sporit la maximum.

Parcursul biografic înregistrează împlinirea în familie, fără de care realizările filologului nu ar fi ajuns la succesele maturității:

„Apoi veni căsătoria cu Leonora, care-mi aduse fericirea casnică desăvârșită, cu contopirea sufletească fără rezerve, bazată pe absolută încredere și cinste, care-mi crea ambianța cea mai fericită pentru o muncă rodnică și seninătatea indispensabilă unei munci fără întreruperi. Copii cuminți, plini de iubire, talenți, desăvârșeau această ambianță fericită”.

Soția Leonora este foarte prezentă, ca un înger păzitor, de-a lungul întregului jurnal, atât din anii de război 1914–1918, când îi scrie aproape zilnic și apoi recuperează aceste scrisori în memorii, cât și în perioadele destul de lungi de delegat la Liga Națiunilor, la Geneva (1922–1925), sau de prezență la București, la ședințele Academiei (1920–1930, cu intermitențe), când iarăși îi relatează toate dezbaterile, impresiile și întâlnirile, relatări epistolare valorificate de asemenea în jurnal. Primul volum îi este dedicat: „Leonorii îi dedic această carte ale cărei pagini vorbesc unori mai mult despre ea decât despre război”. E un elogiu cât se poate de recunoscător.

Memoriile lui Sextil Pușcariu îmbină armonios în evocare viața intimă cu viața publică, toate în limitele celei mai desăvârșite urbanități. Nu este niciodată denigrator la adresa marilor personalități cu care a colaborat sau cu care nu a putut colabora. Un exemplu este cazul lui Ovid Densusianu, cu care nu s-a putut înțelege nici în privința ortografiei, nici în alte situații, dar nu i-a alcătuit un portret negativ. Un alt exemplu este acela al lui Victor Babeș, dificil ca om. La moartea acestuia, Sextil Pușcariu se mulțumește să consemneze fără vibrație evenimentul, la data de 21 noiembrie 1926, în jurnal:

„Cei ce sunt în stare să judece ideile geniale pe care le exprima atât de rău în savantele sale comunicări la Academie își dau seama de marea pierdere ce a suferit-o știința prin moartea lui. În acest ziar, care începe să semene tot mai mult cu un pomelnic, nu aud glasul tainic al unor coarde pe care o duioasă amintire să le facă să vibreze la vestea că acest coleg celebru ne-a părăsit. Mi se va ierta deci că tocmai la moartea lui, care ținea atât de mult ca lumea să vorbească de el, trebuie să mă mulțumesc cu o simplă înregistrare” (p. 773).

Memorialistul îi recunoaște meritele, nu-l ponegrește postum pe Victor Babeș pentru defectele sale; singura reacție negativă e „simpla înregistrare” a morții sale. Ce deosebire față de pletora de invective ce i-ar fi adresat-o oricare alt memorialist excesiv subiectiv și răzbunător!

Punctul culminant al vieții lui Sextil Pușcariu, după cum afirmă el însuși, este toamna anului 1918:

„[...] ea aduse acea orgie de fericire pe care am așteptat-o o viață întregă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal. Rolul pe care l-am avut eu însumi la această Unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit și eu, după puteri, la realizarea visului”.

Sextil Pușcariu a fost unul dintre protagoniștii Unirii Bucovinei cu România. Evenimentele sunt relatate în toate detaliile. După perioada de profesorat la Cernăuți, după realizarea Unirii, misiunea culturală și academică îl cheamă la Cluj, unde, după cum se știe prea bine, este primul rector al Universității proaspăt înființate:

„Organizarea Universității din Cluj e o faptă de care sunt mândru – notează lapidar memorialistul în această retrospectivă din 1927, de la cincizeci de ani. O muncă scurtă dar intensivă, învingerea unor greutăți care fac cu atât mai prețioasă izbânda, ceva talent de organizator și mult noroc, iată condițiile care au permis realizarea unui lucru bun”.

În același timp, Sextil Pușcariu fondează la Cluj Muzeul Limbii Române, care este visul său cel mai ardent de filolog, o instituție trainică unde vor activa Th. Capidan, N. Drăganu, G. Giuglea, V. Bogrea, C. Lacea, Sever Pop, I. Breazu, I. Mușlea, Ștefan Pașca și alții.

În sfârșit, pentru memoriile de până în 1927, când se oprește retrospectiva, este foarte important episodul prezenței lui Sextil Pușcariu ca delegat în Comisia de cooperare intelectuală la Liga Națiunilor, la Geneva, cu idealul colectiv de „pacificare a omenirii”, unde consemnează succesele lui Nicolae Titulescu, pe care îl admiră nețărmurit, și alte evenimente ale unor „momente istorice mari” pentru Europa, ca acelea de după Primul Război Mondial.

2.3. România nedesăvârșită – imbold de acțiune

În toată această succesiune de evenimente din 1914 până în 1930, pe care o relatează în memoriile sale, când cu o rece conștiințiozitate, când cu un mare entuziasm, Sextil Pușcariu se simte protagonistul, actorul important al mării istorii naționale fondatoare pentru un destin european.

Poate că niciodată nu s-au văzut mai bine defectele românilor decât atunci când s-au unit toate provinciile laolaltă, imediat după 1918. Atunci au intrat acerb în conflict interesele, pasiunile, sensibilitățile regionaliste, relațiile de putere. Niciodată ca atunci nu s-au văzut așa de clar slăbiciunile și defectele. Realizarea Marii Uniri a fost urmată de mari decepții pe plan intern, de crize economice insurmontabile, de conflicte politicianiste irezolvabile, de alte neliniști. Cu toate acestea, Sextil Pușcariu nu disperă. Constructorul nu dezarmează. Idealistul nu-și pierde visul. În România anilor treizeci mai sunt multe de făcut. România detestată de noi înșine trebuie îndreptată de noi înșine. Reflecția lui Sextil Pușcariu din 13 februarie 1927 este antologică prin actualitatea ei:

„Înjurăm noi mult țara noastră, care nu se dezvoltă armonic și nu are grija oamenilor de bine. Dar nu-i adevărat! Nicăieri ca în România nu poți face atâtea lucruri bune. Cu o condiție însă: să muncești pentru ele, să nu te lași descurajat și, în loc să înjuri, să știi să însuflețești pe cei în stare să te ajute. O fi având el «Popescu» multe defecte, dar nu cunosc un om mai bun, mai cu dragoste altruistă și mai capabil să se însuflețească. Multul sânge oriental care curge în vinele noastre ne face tembeli, lipsiți de energie și stăruință, nepricepători pentru o bună organizație colectivă, iertători de păcate – mai ales ale celor proprii –, trăitori din expediente, luxoși, uneori cam desfrânați, plăcându-ne mâncarea bună, femeile frumoase și belșugul, – dar același sânge oriental ne dă sentimentul necesar ca să nu trăim numai pentru poftele noastre pe care le iubim, ci să ne însuflețim pentru un ideal, să credem în bine și frumos, și ne dă calități sufletești precum nu le are alt popor” (p. 762–763).

Un adevăr de pus în ramă! Ceea ce dovedește că în cele mai negre momente de cumpănă, patriotismul este nu numai posibil, dar dezirabil și salvator. Desigur, e vorba nu de patriotismul lozincard, ci de patriotismul autocritic, singurul capabil să scoată calitățile unei națiuni de sub vegetația sufocantă a defectelor.

3. Politică și cultură în alambicul memorialisticii

3.1. Un filolog printre politicieni

Implicat în Bucovina, prin voința proprie, în marile evenimente istorice de pregătire și realizare a Marii Uniri, Sextil Pușcariu a trebuit să rămână în prim planul vieții politice, nu atât ca protagonist, cât ca reprezentant al unor mari instituții (de pildă, ca primul rector al Universității din Cluj), postură în care avea nevoie nu numai de fonduri, dar și de numeroase alte rezolvări (spații, titularizări de profesori etc.). A fost apoi delegat în Comisia de cooperare intelectuală la Geneva, în Liga Națiunilor, unde a trebuit să facă politică europeană la nivel înalt în anii 1922–1925, după ce a făcut politică națională eficientă în documentele și faptele anului 1918, punctul culminant al vieții sale, după cum recunoștea el însuși. I-a admirat pe mulți dintre protagoniștii vieții politice: cel mai mult pe Nicolae Iorga în politica națională și pe Nicolae Titulescu în politica europeană, pe care Sextil Pușcariu a avut privilegiul de a-i cunoaște de aproape și de a le consemna gesturile, ideile și atitudinile în memori-

ile sale. Reflectează cu amărăciune la transformarea morală și intelectuală a scriitorilor prieteni care au devenit politicieni, ca în cazul lui Octavian Goga:

„E curioasă mentalitatea politicianilor. Probabil că este nevoie ca să fie așa, căci conducătorii politici ascultă de cerințe care sunt altele decât ale eticii noastre, a apoliticilor. Dar îndată ce a intrat în politică prietenul de odinioară, l-ai pierdut. Toate interesele lui – veșnica preocupare de a însemna ceva în partid și de a se înstări în el – îl fac să nu mai fie cel ce a fost odinioară, să nu mai țină prietenește la tine, să nu-l mai intereseze năzuințele tale dezinteresate” (p. 779).

Când își încheie misiunea de militant pentru Unire la Cernăuți, părăsind Universitatea de acolo, cu bagajele încărcate într-un vagon pentru Cluj, notează în jurnal la 13 aprilie 1919:

„Rolul meu temporar de războinic și de revoluționar a încetat și începea de acum iarăși activitatea mea de dascăl și om al cărții, în alt mediu și între alți prieteni și elevi” (p. 364).

În primăvara anului 1919 lăsa viorelele în grădina casei din Cernăuți și se întreba unde le va culege la anul:

„Aș dori să le strâng în grădinița mea din jurul unei căsuțe a noastre, în Cluj, unde să ajung în sfârșit să mă retrag iar între cei patru pereți ai camerei mele și să nu fiu decât profesor universitar și filolog, să mă dedic iar științei și elevilor mei și să las pe alții să facă politică” (p. 366).

Sextil Pușcariu i-a lăsat, într-adevăr, pe alții să facă politică, iar el s-a dedicat misiunii sale de filolog și istoric literar, fără ca datoriile profesionale să-l facă să uite de datoriile civice.

În primăvara lui 1922 era îndemnat de către Constantin Cociășu să participe la alegeri pentru un mandat de deputat din partea Partidului Național Liberal, propunându-i-se și promițându-i-se funcția de Ministru al Instrucției. Sextil Pușcariu răspunde categoric că nu-l tentează deputăția și că preferă să-și vadă de carte:

„Nu știu dacă Cociășu a pipăit pulsul din îndemn propriu sau pus la cale. Eu știu foarte bine că liberalii cred că nu există om pe lume care să le reziste tentațiilor lor. Dar cu mine se înșală” (p. 553).

Filologul voia să rămână filolog printre politicieni, fără a-și trăda vocația. „Mai bine calic și om independent, respectat de toți tocmai pentru independența mea” – notase cu altă ocazie (p. 507), deși constată, ca rector al Universității din Cluj, „cât este de greu să izbutești ceva în țara noastră dacă n-ai spete politice”.

3.2. Sextil Pușcariu la Academie. Despre Maiorescu, Iorga și Rebreanu

După ce își încheie mandatul de un an (1919–1920) de rector al Universității din Cluj, Sextil Pușcariu este prezent la București răstimpuri îndelungate la ședințele Academiei. În *Memorii* relatează cu numeroase amănunte ședințele oficiale și discuțiile neoficiale la care participă în anii 1921–1927. Are multe de notat și de co-

mentat. Rețin câteva episoade din agenda anului 1921. Cele mai mari pasiuni le stârnesc, desigur, alegerile la Academie. N. Iorga este acolo intrigantul peste care nu se poate trece:

„La Academie am ales pe Sadoveanu, după ce toate silințele junimiștilor de a vârf pe Negulescu au fost zadarnice. Mai grea era situația la secția istorică, unde cei mai mulți credeau că nu se mai poate trece peste Rădulescu-Motru, care este cel ce a întemeiat la noi un studiu filosofic și cel pe care opinia publică îl desemnează. Iorga însă nu-l vrea și ne-a făcut niște scene atât de grele, încât dacă n-am avea față de el admirația nețărmurită care trebuie să ierte tot, trebuia s-o rupem cu el. Ne-a ofensat, n-a vrut să stea cu noi de vorbă, ne-a spus că îi scurtăm viața și ne-a amenințat că părăsește Academia dacă îl vom ține pe Motru. Am încercat să vorbesc cu el, arătându-i cum își îndepărtează și mârșește pe adevărații săi prieteni prin intoleranța sa, dar el nu admitea nimic. Pentru ca, după prânz, să-mi spună fericit, râzând, că a izbutit să convingă secția că trebuie ales bătrânul Bengescu. Adevărat suflet de copil, care însă n-ar putea fi atât de mare parcă dacă nu și-ar avea toanele astea” (însemnare din 29 mai 1921, p. 525).

În aceeași ședință, altă problemă: acordarea premiului pentru proză:

„Premiul cel mare l-am dat lui Rebreanu, pentru romanul său *Ion*, căruia Brătescu-Voinești i-a făcut un strașnic de entuziast raport. L-am sprijinit și eu, deși îmi pare rău de Sandu-Aldea, căruia aș fi vrut să-i dăm, pentru opera sa întregă, premiul” (p. 526).

A-l fi preferat pe Sandu-Aldea în locul lui Rebreanu sună astăzi destul de straniu, dar preferința lui Sextil Pușcariu are o explicație individuală. Prin educație și gust, filologul ardelean era atașat literaturii promovate de Nicolae Iorga, după cum o recunoaște într-o panoramă de jurnal a actualității literare în 1923, foarte rezervat față de toate propunerile modernismului: „Mai greu ne orientăm noi, cei crescuți la școala «Semănătorului»” (p. 610) – notează Sextil Pușcariu în bilanțul său, favorabil tradiționaliștilor. Vedem din alte însemnări din jurnal că el e de partea lui M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea (evocat și invocat frecvent), I.-Al.Brătescu-Voinești, D. Anghel, Șt. O. Iosif, G. Coșbuc, P. Cerna (p. 557) și, dintre cei noi, cu oarecare concesivitate, de partea lui G. Topîrceanu și a poezilor gândiriști Nichifor Crainic, Ion Pillat și Lucian Blaga (față de care are o admirație specială). În 1919, când moare Al. Vlahuță, notează în jurnal, în 9 decembrie, că pleacă „acest ultim poet mare al generației posteminesciene” (p. 466). Dar despre preferințele literare ale lui Sextil Pușcariu ar fi interesant de discutat într-un paragraf special. Am făcut această paranteză numai pentru a arăta de ce nu poate fi o surpriză, pentru cei care îl cunosc pe Sextil Pușcariu, înclinația sa mai degrabă spre C. Sandu-Aldea decât spre L. Rebreanu.

Revin la o altă secvență memorialistică despre atmosfera de la Academie în anii supremației lui Iorga. La 31 mai 1921, Sextil Pușcariu consemnează trista adversitate a lui Nicolae Iorga față de Titu Maiorescu:

„Discursul meu la Academie, răspunzând lui Duică, a ieșit bine. Numai Iorga n-a fost mulțumit de el. Mie mi-a spus de repetite rânduri că Maiorescu nu trebuia lădat.

După Iorga, Maiorescu a fost cel mai rău om din lume, care și-a bătut joc de toți, care a luat foarfecile și a tăiat tradiția cu trecutul pe care nu-l cunoștea, care n-a iubit poporul său și care, cu un foarte mic capital de idei, a izbutit să facă lumea să-l creadă filosof.

Le scriu acestea toate, nu fiindcă l-ar caracteriza pe Maiorescu, ci fiindcă sunt caracteristice pentru Iorga. De câte ori îl văd din nou pe Iorga, totdeauna se luptă în mine sentimentul de nețărmurită admirație cu regretul că trebuie să-i descopăr marile lui defecte omenești. În timpul din urmă s-a făcut o intoleranță fără margini. Fiind un om căruia nu-i trebuie prieteni, ci numai admiratori fără rezerve, el e în stare să umilească și să jignească pe pușinii oameni care-i sunt absolut devotați, îndată ce nu-i admit întru totul părerile” (p. 527).

Dar poveștile de la Academie (alegerile, discursurile, conflictele, proiectele, culisele etc.) ar putea alcătui un capitol amplu, pitoresc. Oricât de serios, Sextil Pușcariu are umor și simțul anecdoticului.

3.3. Bucureștii pentru un ardelean interbelic: „Ce balamuc simpatic!”

Bucureștii, după Marea Unire, sunt un vis și o decepție pentru ardeleni. Ambivalența se păstrează și în atitudinea lui Sextil Pușcariu. Obișnuit din tinerețe cu marile capitale europene și cu alte orașe occidentale, Leipzig, Paris, Viena, iar ulterior și cu Geneva, unde a stat câțiva ani ca reprezentant la Liga Națiunilor, filologul nu știe dacă să aprecieze sau să deteste primitivismul nostru ca naturalețe sau lipsă de civilizație. În 8 septembrie 1925 îi scrie fiicei sale de la Geneva, cu sentimente contradictorii față de România:

„Îți scriam ieri că, privind stadiul înalt de civilizație al Genevei, m-a apucat dorul de țară, unde confortul e atât de primitiv, dar unde frumusețea e încă sănătoasă. Câteodată însă te apucă o ciudă mare pe lipsa de civilizație de la noi, sau mai bine zis pentru lipsa de cultură sufletească a oamenilor noștri” (p. 721).

Aceleași sentimente contradictorii le încearcă și față de București. În 29 mai 1921 consemnează cu bucurie că se află din nou în Capitală pentru ședințele Academiei. Căldura tropicală amestecă zgomotul automobilelor cu al trăsurilor pe Calea Victoriei. Ardeleanul domol este bulversat de clocotul orașului:

„E o viață și o mișcare amețitoare în acest oraș, în care undele de căldură nu sunt în stare să moleșască firea vioaie a oamenilor dornici de a se întâlni pe stradă unul cu altul. Aici, în București, se coc acuma afacerile comerciale ale întregului sud-est european, aici se câștigă, pe orice cale, sumele fabuloase, pe care câștigătorii le aruncă cu amândouă mâinile pentru femeile care se îmbracă atât de bine și au priviri atât de galeșe în ochi” (p. 524).

Două zile mai târziu, la 31 mai 1921, aceleași sentimente amestecate revin într-o pagină antologică, păstrându-și valabilitatea în ochii unui ardelean al secolului XXI, prin accentele și observațiile cele mai semnificative:

„Ce balamuc simpatic sunt Bucureștii ăștia!

Două-trei săptămâni pe an stai în ei, să mergi cu curenul care se aseamăna cu un torent de munte, să te frământă sufletește de toate preocupările pe care cu grijă le făceai să amuțească în cursul anului – este o învioreare.

Stăteam deunăzi, după teatru, la miezul nopții, pe terasa unei berării și mă uitam la lumea care forfotea nebună pe stradă. «La Pariziana sau la Femina» își spun doi tineri pudrați, care se întâlnesc pe drum și-și dau o întâlnire, pe care amândoi știu că n-au s-o țină. Tot soiul de limbi se vorbesc în jurul meu. Bianu îmi spunea zilele trecute că a privit cu un vechi bucureștean o oră lumea care trecea pe Calea Victoriei spre șosea și în curs de o jumătate de ceas n-a recunoscut pe nimeni. Ai impresia că ești într-un mare tripou de cărți, în care toată lumea joacă jocuri de noroc. Bani se câștigă repede și mulți și se aruncă cu amândouă mâinile. Bucureștii sunt azi și vor fi din ce în ce mai mult cel mai important oraș comercial din Orient.

Dar ai impresia că aici nu se poate lucra stăruitor și organizat. Lumea nu se mulțumește cu câștigul sigur dar redus pe care-l aduce o muncă ordonată, ci vrea să câștige repede, mult și să cheltuiască.

Totuși Bucureștii sunt simpatici prin atâtea calități neprețuite ale locuitorilor lui. Deștepți, spirituali, frumoși, deschiși și miloși. Mila este o însușire atât de pregnantă a românului, încât devine absurdă și primejdioasă, ea e exploatată de prea mulți nevrednici” (p. 526–527).

Sextil Pușcariu nu scrie niciodată cu dispreț față de București. Își rezervă adesea timp în însemnările sale pentru reflecții mai stăruitoare. În 1920 scrisese chiar un articol special pentru revista „Dacia”, introdus în *Memorii* (p. 490–493), unde își sistematizează impresiile despre București. Premisa de la care pornește e una încrezătoare: „De câte ori plec din București, mă întorc întinerit”. Îi place orașul „în care viața pulsează viguros”, îi place viața trepidantă, diferită de aceea din provincie, savurează schimbarea, chiar dacă, după cum mărturisește, are experiența anilor de tinerețe „în vălmășagul centrelor mari de cultură” din Europa. Mai presus de toate se află însă „dragostea pentru capitala țării”, în sufletul celui care aspira înainte de război la Marea Unire, concretizată într-un centru unic, cu o pulsație vitală pentru toți românii. Își îndeamnă studenții și prietenii să nu judece Bucureștii „după aparențele-i înșelătoare”. Seriozitatea nu-i într-o singură parte, virtute exclusivă a ardelenilor:

„Nu-mi plac nici mie gălăgioșii filfizoni care pun lumea la cale și afixează cu orice ocazie cunoștințe ieftine, câștigate prin lectura regulată a gazetelor de bulevard. Dar eu cunosc la București mai mulți oameni cu adevărat culți, și în același timp discreți, decât are Ardealul întreg” (p. 492).

Există, ca și astăzi, un joc ciudat al sentimentelor reciproce de neîncredere: al ardelenilor față de bucureșteni și al bucureștenilor față de ardeleni. Și unii, și alții sunt dezamăgiți de semenii lor din partea cealaltă. Carierismul ardelenilor la București după Unire i-a dezamăgit pe bucureșteni, pentru speranțele înșelate.

„De aceea – notează Sextil Pușcariu – m-a durut în suflet văzând acum, în București, cât de pornită e lumea împotriva fraților dezrobiți, care le-au adus o dezamăgire, fiindcă legaseră de ei nădejdi nemăsurate” (p. 493).

Cu toate acestea, observă memorialistul,

„în București, am găsit în toate timpurile mai multă dragoste pentru Ardeal decât invers. Dar nu este iubirea egală și constantă care trebuie să existe între frați, ci dragostea pasionată care izbucnește cu foc, dar e supusă, tocmai de aceea, la dezamăgiri și se răcește prea ușor”.

Sextil Pușcariu speră într-o omogenizare a provinciilor românești după Unire, deși

„se va vedea încă deosebirea ce în Imperiul german unitar a existat între prusianul de la nord și bavarezul de la miazăzi, iar în Italia între lombardul blond și romanul oacheș”.

Deosebirile persistă încă la o sută de ani de la Unire și se pare că vor mai persista multă vreme, așa încât în inimile noastre nu se va instala prea curând, după cum sperase Sextil Pușcariu în 1920, „dragostea adevărată de frate, înțelegătoare, iertătoare la nevoie, constantă și trainică”. Filologul era mai mult decât un optimist: era un idealist. Sentimentele regionaliste revin.

3.4. Mentalități europene și percepții regionaliste

Sextil Pușcariu însuși, un european luminat, se considera adesea mai degrabă ardelean decât român, dar proceda astfel numai când era vorba de originile sale, după cum se vede în reconstituirea arhivistică *Spița unui neam din Ardeal*, dar nu numai acolo. Nu numai originile, dar și viața sa este prin excelență ardelenescă. Memoriile sale sunt profund marcate de etapele devenirii și ale maturității: anii de formație de la Brașov, anii de la Cernăuți cu participarea la realizarea Unirii, maturitatea întemeietoare și fructuoasă de la Cluj, după 1919. Brașovul, Cernăuții și Clujul alcătuiesc triunghiul vital, definitiv, al biografiei lui Sextil Pușcariu.

Prezent în mai 1922 la București, la un dineu dat de Duiliu Zamfirescu, percepția sa asupra anturajului era în întregime regionalistă. Îi scrie soției și apoi va recupera scrisoarea pentru memorii:

„Masa am luat-o, precum ți-am scris, la Automobil-Club, unde Duiliu Zamfirescu a dat un dineu elegant, cu șampanie, academicienilor. Eram 18 inși. Între ei, niciun ardelen afară de mine. Cu drept cuvânt li se ia în nume de rău acestora, care adesea au mai mult meritul de a fi ardelen decât cel de savant sau scriitor, că dau atât de puțină importanță Academiei. Mai trist este că nici bucovinenii și nici basarabienii nu-s de față, încât eu sunt reprezentantul tuturor provinciilor alipite” (p. 553).

Explicația ar fi că imediat după 1918 persistă percepția regionalistă, poate că mai acut decât exista înainte, astfel încât nu e de mirare că în memoriile sale Sextil Pușcariu este sensibil la frumusețile Bucovinei, Ardealului, ale Munteniei, mai rar ale Moldovei și ale Basarabiei, și la specificul lor ca regiuni cu individualitate distinctă.

Viziunea politică a unui europeanist, cu experiența cooperării intelectuale de la Liga Națiunilor, se poate constata din însemnările geneveze ale anilor 1922–1925. Cunoșcător profund al culturilor germană și franceză, nu doar al limbilor respec-

tive, călător atent prin toată Europa, stăruind prin studii de tinerețe în câteva mari capitale, itinerant prin aproape toate orașele României, prin conferințele susținute în programul extensiunii universitare, Sextil Pușcariu e un observator sagace de mentalități. Pe urmele lui Chamberlain, el arată de ce nu se pot înțelege Franța și Anglia:

„El [Chamberlain] a arătat deosebirea ce există între mentalitatea latină și cea anglo-saxonă: cea dintâi e logică și caută totdeauna formulele generale, legea de bază conducătoare. Anglo-saxonul, dimpotrivă, pleacă totdeauna de la un caz concret și caută să se adapteze cât mai bine lui. De aceea revoluțiile din Franța și lipsa oricărei mișcări revoluționare, de 250 de ani încoace, în Anglia” (p. 725–726).

Altfel spus, cu altă ocazie:

„E ca totdeauna, deosebirea dintre mentalitatea latină, care simpatizează de la început cu orice idee fecundă și o sprijinește cu entuziasm, și între mintea calculatoare a englezilor, care se întrebă înainte de toate: ce voi profita eu din ea?” (p. 730).

Geneva, ca spațiu al hipercivilizației, îi deșteaptă, prin reacție la artificial și excesul de ordine, nostalgia naturii libere de la noi (p. 720). „Baia de străinătate” din anii de la Liga Națiunilor i-a dat prilejul de dobândi noi prietenii și de a trăi „momente istorice mari”, cum au fost zilele încheierii protocolului de la Geneva (p. 777).

Dincolo de epoca pe care a trăit-o, de oamenii pe care i-a cunoscut, de evenimentele la care a fost martor, Sextil Pușcariu se arată uluit de descoperirile științifice și schimbările tehnice de care poate beneficia omul în primele decenii ale secolului XX: telefonul, motocicleta, aeroplanul, cinematografia și, mai ales, radiofonia. Radio-ul i se pare că îi aduce modificarea radicală a vieții sale, prin posibilitatea de a se conecta la concerte din Roma, Stuttgart, Berlin, Viena; comutând pe programul dorit, „cutreierăm Europa”. Frenezia întregii familii e indescritibilă:

„Abia terminăm cina și ne repezim la aparat. S-a isprăvit cu cititul seara și cu culcatul devreme. Și ajungem astfel ca aplecările noastre firești pentru un trai casnic să se accentueze. De-acum încolo vom fi și mai mult acasă și – cutreierând lumea – ne vom izola mai mult de ea. Așa văd eu bătrânețele mele, stând cu băbuța mea la aparatul de radiofonie, după ce copiii și nepoții au plecat de la vizita ce ne-o făcuseră” (p. 778).

Filologul știe că face o însemnare de importanță documentar-istorică. Asta se întâmplă în 4 ianuarie 1927, în Cluj, când Sextil Pușcariu împlinea 50 de ani. De atunci, știm bine, televizorul și calculatorul au accentuat virtuțile și defectele radio-ului, adică acelea de a te face să cutreieri lumea stând pe loc, izolându-te în același timp. Om al vremii sale, Sextil Pușcariu nu avea cum să prevadă invențiile care vor veni. Dar, cu mijloacele pe care le avea atunci, știa să aducă Europa acasă, cum ar fi spus Adrian Marino. Regionalist convins, trăia Europa la modul superior, total, nu numai cultural, dar și politic, fără urme de izolare națională sau, nici vorbă!, naționalistă.

3.5. Ce nu spun memoriile? Episodul legionar

Jurnalul memorialistic și epistolar (așa ar fi mai potrivit să numim amintirile lui Sextil Pușcariu) se încheie în 1927. Din 1928, sunt adăugate numai relatările despre

participarea din aprilie la un Congres al lingviștilor la Haga. Ediția din 1978 îngrijită de Magdalena Vulpe mai îndosariază în Addenda portretele câtorva contemporani (Iacob Negruzzi, G. Bogdan-Duică, Ion Bianu etc.), scrise în anii 1932–1935, ce ar fi trebuit să facă parte din altă serie memorialistică. Fără îndoială că mai erau multe lucruri interesante de povestit din deceniul patru și apoi din deceniul cinci, perioada celui de-Al Doilea Război. Sextil Pușcariu moare în 5 mai 1948, la Bran, locul unde-i plăcea să se retragă, regăsindu-și atmosfera primei tinereți, de brașovean nostalgic.

Un episod ne-ar fi stârnit astăzi maxima curiozitate: apropierea lui Sextil Pușcariu de Mișcarea Legionară. În 1940–1941, în timpul statului național-legionar, este pentru a doua oară rector al Universității din Cluj. În 1937 îl găsim colaborator la „Buna Vestire”, condamnând așa-zisa literatură pornografică și deplângând absența unui critic de prestigiu. Nu-l recunoștea pe E. Lovinescu ca pe un critic important, a boicotat primirea lui la Academie, căruia i-a fost preferat A. C. Cuza (vezi Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, 1995). A răspuns în decembrie 1937 la ancheta ziarului „Buna Vestire” la întrebarea „De ce cred în biruința legionară”, alături de activiști ai mișcării (I. Găvănescul, Emil Cristodulo, Nicolae Roșu și alții), dar și de Mircea Eliade și Vasile Băncilă. Nu știm cum a decurs această apropiere de Mișcarea Legionară, care e istoricul individual al acestei adeziuni. Episodul trebuie scris cu toate documentele publicistice și cu toate documentele din arhiva personală, dacă mai există. Sextil Pușcariu nu avea premisele unui naționalist (nici Mircea Eliade nu părea să le aibă). Cultura germană nu-i o explicație suficientă. Filologul avea și o filieră franceză, destul de bine marcată, în formația sa erudită.

4. Concluzii pentru portretul obiectiv al unui mare filolog

Memoriile lui Sextil Pușcariu, chiar dacă nu ne oferă toate explicațiile despre biografia autorului (cu atât mai stimulator pentru o nouă investigație), ne fac să înțelegem ce înseamnă sufletul, voința, intelectul și cultura unui întemeietor de școală românească în primele trei decenii ale secolului XX – un filolog complet, întemeietor în lingvistică, în istoria limbii române, în istoria literaturii române, în învățământul românesc. Opera sa cea mai vie, oarecum paradoxal în cariera unui filolog fără ambiții de scriitor, memoriile sunt, în același timp, operă de rezonanță afectivă, de amplitudine intelectuală și morală. Vitalitatea instituțiilor pe care le-a creat Sextil Pușcariu (Universitatea din Cluj, Muzeul Limbii Române, devenit Institutul „Sextil Pușcariu” de astăzi la Cluj, publicația științifică „Dacoromania”, ziarul politic „Glasul Bucovinei”, renăscute azi, revista „Cultura”, chiar dacă de scurtă durată și cu altă configurație decât cea de acum), relevanța națională și anvergura proiectelor academice la care a participat cu contribuții decisive (*Dicționarul limbii române*, *Atlasul lingvistic român*) dovedesc viabilitatea personalității sale complexe.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

1. Ediții din memorialistica lui Sextil Pușcariu

- Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895–1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*. Cuvânt înainte de I. Colan. Ediție îngrijită de Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.
- Sextil Pușcariu, *Șpița unui neam din Ardeal*. Ediție, note și glosar de Magdalena Vulpe, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

2. Bibliografie critică selectivă, în ordine cronologică (despre memorialist)

- Mircea Vaida, *Sextil Pușcariu, critic și istoric literar*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
- 100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877–1948). *Comunicările Simpozionului din 14–I–1977*, Cluj-Napoca, 1977 (Universitatea „Babeș-Bolyai”, multigrafiat).
- „Echinox”, X, 1978, nr. 6–7 (număr special Sextil Pușcariu).
- Aurel Sasu, *În căutarea formei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 55–61.
- Mircea Anghelescu, *Sextil Pușcariu memorialist*, în „Echinox”, XIII, 1981, nr. 4–5 și în idem, *Lectura operei*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 183–186.
- Georgeta Antonescu, *Sextil Pușcariu memorialist. Între erudiție și literatură*, în „Steaua”, XLV, 1994, nr. 7–8, p. 10–11.
- „Steaua”, XLIX, 1998, nr. 7–8 (număr comemorativ: 50 de ani de la moarte).
- Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, și în *Dicționarul scriitorilor români*, vol. III. M–Q, București, Editura Albatros, 2001.
- Al. Săndulescu, *Memorialiști români*, București, Universal Dalsi, 2003 și în idem, *Întoarcere în timp: memorialiști români*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2008.
- Dicționarul general al literaturii române*, vol. V. P–R, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.

SEXTIL PUȘCARIU. THE CULTURAL WORLDS OF MEMOIRS

(Abstract)

Sextil Pușcariu's biographical meanders mark out the destiny of an intellectual ready to get involved in and committed to the transformation undergone by a nation. His Memoirs of 1914–1918 and 1918–1930, edited in a bulky volume in 1978, having undergone heavy censorship, with Minerva Publishing House, under the supervision of Magdalena Vulpe as editor, live on as Pușcariu's masterpiece in terms of confessional literature. The man of culture conveys experiencing history first hand overtly feverishly and is fortunate enough to be involved in the gleeful events of the Great Union in Cernăuți, in Bukovina, immediately after the Great Union. His memoirs have the stages of his becoming and maturity as underpinnings: his formative years in Brașov, his years in Cernăuți with his participation in achieving the Great Union, his foundational and fruitful maturity in Cluj, after 1919. Indeed Brașov, Cernăuți and Cluj make up the vital, defining triangle of Sextil Pușcariu's biography.

An appealing structural ingenuity in the organization of confession makes Pușcariu's work a composition-informed work. The author writes in a manner whereby daily entries, typical of the diary genre, should meet the retrospective reflection of memory and the letters to his wife that were retrieved. His memoirs-informed diary is permanently completed by epistolary memoirs, by a plea-

sant merging of confessional discourses, a junction among diary, memoirs and family correspondence.

Sextil Pușcariu's memoirs harmoniously merge in their evoking of intimate and public life, all this within the bounds of an utterly urbane style. Throughout this succession of events from 1914 to 1930, that he renders in his memoirs, at times in cold diligence, at other times in all enthusiasm, Sextil Pușcariu feels that he is the protagonist, the leading man of the great national history, the founding history of a European destiny. Involved, by his own will, in the great historical events as regards the preparation and the achievement of The Great Union, Sextil Pușcariu had to stay at the forefront of political life, not as much as protagonist, but rather as a representative of great institutions (for instance, as the first Rector of Cluj University). Subsequently, he was a delegate with the Intellectual Cooperation Commission in Geneva, with the League of Nations, where he had to perform high European level politics between 1922 and 1925, after having performed effective national politics in terms of documents and feats of the year 1918, the apex of his life, as he himself would admit later. After having completed his one-year term as the Rector of Cluj University, between 1919–1920, Sextil Pușcariu spends expansive time in Bucharest in work meetings of the Romanian Academy. In his *Memoirs* he minutely renders the official meetings and the off-the-record talks that he takes part in between 1921 and 1927.

The political vision of a European enthusiast and a man having expertise in European issues, which draws on the experience of intellectual cooperation in the League of Nations period, all this can be readily noticed in the Geneva entries of 1922–1925. A thorough connoisseur of German and French cultures, not merely of the two languages *per se*, a thoughtful traveller throughout Europe, lingering through studies undertaken in his youth in several grand capital-cities, an itinerant traveller through most of Romania's regions and cities, with the occasion of conferences held within the programme of university extension, Sextil Pușcariu is a sagacious observer of mentalities, a philologist yielding an all-encompassing cultural and political vision.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu, memorii, Marea Unire din 1918, Bucovina, Universitatea din Cluj, Academia Română, Liga Națiunilor.*

Keywords: *Sextil Pușcariu, memoirs, The Great Union of 1918, Bukovina, University of Cluj, Romanian Academy, League of Nations.*

*Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
Oradea, Str. Universității, 1
ionsimut@rdslink.ro*